

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ТРУДОВОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ОСІБ ЗВІЛЬНЕНИХ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті розглядаються поняття ресоціалізації, реабілітації та соціальної адаптації засуджених та осіб звільнених з місць позбавлення волі, даються ряд практичних рекомендацій по пенітенціарній та постпенітенціарній роботі з цією категорією осіб.

Ключові слова: ресоціалізація, реабілітація, соціальна та трудова ресоціалізація, соціальна адаптація, пенітенціарна та постпенітенціарна ресоціалізація.

В умовах демократизації та гуманізації суспільства державна політика України має бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а її законодавство приведено відповідно до міжнародних норм, стандартів і направлено на диференціацію виконання покарань та індивідуальний підхід як до засуджених, так і до осіб, які звільнились з місць позбавлення волі.

Прийняття Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України потребує розробки нових підходів до соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, і підтримки щодо їх ресоціалізації державними органами місцевої влади та самоврядування, громадських, суспільних, релігійних, благодійних організацій та комерційних структур.

Як юридична категорія поняття ресоціалізації не нове, тривалий час перебуває у центрі уваги кримінологів і фахівців у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права, педагогіки, психології, соціології та інших суспільних наук. «Ресоціалізація» поняття соціальне, яке за визначенням Ю. В. Жулевої означає «поновлення» або повторність дії, яка є протидією соціальній деградації особистості [1, с. 27]. Вперше цей термін був використаний американськими психологами А. Кеннеді і Д. Кебром для визначення процесу «вторинного» входження індивіда в соціальне середовище, наприклад, у випадку звільнення особи з місця позбавлення волі або внаслідок її територіального переміщення, міграції. Психологи вважають, що «ресоціалізація» походить від латинського слова «*poenitentiarius*» тобто той, який кається, виправляється і досліджують психологічні основи цього явища у площині відновлення раніше порушених, необхідних для повноцінної життєдіяльності в суспільстві соціальних якостей особистості.

У сучасній юридичній літературі представлені різні точки зору вчених на процес та поняття ресоціалізації. Так, відомий вчений-юрист Н. А. Стручков розглядає ресоціалізацію як процес, «який складається з двох етапів – пенітенціарного (під час перебування в місцях позбавлення волі) та постпенітенціарного (після звільнення засудженого з місць позбавлення волі). При цьому до процесу ресоціалізації він відносить і профілактичний вплив на осіб з відхиляючою поведінкою [2, с. 78].

С. І. Комарницький, досліджуючи ресоціалізацію, підкреслює, що «проблема ресоціалізації звільнених часто подається виключно як один із напрямків боротьби з рецидивною злочинністю» [3, с.102], що, на наш погляд, є невірним, оскільки при цьому не враховується працевлаштування, житлова проблема, фінансове забезпечення, психологічна та соціальна допомога, тобто виключається соціальна реабілітація.

В. Б. Писарев вважає ресоціалізацію комплексною проблемою, «яка включає в себе адаптацію засудженого в умовах виконання покарань з метою його виправлення та перевиховання, підготовку засудженого до звільнення та соціальну адаптацію до умов життя на волі» [4, с. 4].

І. Г. Богатирьов вивчення питання ресоціалізації засуджених відносить до найважливіших проблем у системі виконання покарань. Разом з тим, пише він, «в юридичній літературі, в деяких відомчих нормативних актах можна зустріти інший напрямок цієї проблеми у системі виконання покарання, тобто реабілітацію, що означає відновлення доброго імені, репутації неправильно звинуваченого» [5, с. 23, 24].

У Кримінально-виконавчому кодексі України також дається поняття ресоціалізації в місцях позбавлення волі як «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена

суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, де засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання. До основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених відносяться порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання та громадський вплив» [6, с. 4, 5].

Наведені вище підходи до проблеми ресоціалізації свідчать про те, що різними авторами окремі етапи ресоціалізації розглядаються як єдині процеси, які не протиставляються один одному, а перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Звідси видно, що ресоціалізація – це складна соціально-правова категорія, яка охоплює різні сторони оновлення соціальних зв'язків як в установах виконання покарань (далі – УВП), так і після звільнення з місць позбавлення волі, коли особа проходить соціальну адаптацію, вирішує житлову проблему, працевлаштовується і потребує медичної та психологічної допомоги, фінансової та державної підтримки. У зв'язку з чим в ресоціалізації як соціально-правовій категорії можна відокремити два її види – пенітенціарну та постпенітенціарну.

Постпенітенціарна ресоціалізація включає в себе комплекс заходів та засобів по відновленню зв'язків колишнього засудженого та його соціальної адаптацію на волі. Якщо звільненому з місць позбавлення волі створити нормальні житлові умови, працевлаштувати, надати фінансову, психологічну та медичну допомогу, то процес реабілітації проходитиме успішно і не буде повторної злочинності; якщо ж звільнений не зможе знайти роботу, житла, сім'ї, не встановить зв'язків з родичами та близькими і не отримає медичної, психологічної та фінансової допомоги, то він знову стане на шлях скоєння злочину. Тому саме постпенітенціарна ресоціалізація має велике значення для соціальної адаптації особистості.

Процес ресоціалізації охоплює і **постпенітенціарний період**, тобто після звільнення з місць позбавлення волі, який передбачає повторне освоєння втрачених соціальних функцій. Таким чином, процес соціалізації є безперервним процесом адаптації особистості, який починається до засудження, продовжується в місцях позбавлення волі та закінчується після звільнення, а ресоціалізація включає в себе адаптацію у місцях позбавлення волі та реабілітацію після ув'язнення, на волі. Так, І.Г. Богатирьов вважає, що поняття ресоціалізації включає в себе «підтримку порушених соціальних зв'язків, або відновлення їх через систему заходів, передбачених державою і застосованих до осіб, які вчинили злочин, з метою їх корекції, а також підтримки, укріплення та стабілізації соціально-корисних зв'язків, організаційних, психолого-педагогічних, виховних та інших заходів впливу на

різних етапах кримінальної відповідальності з метою педоцущення здійснення повторних протиправних діянь, та повернення її до самостійного загальноприйнятого соціального життя у суспільстві.

Одночасно з визначенням понять ресоціалізації засуджених виникає необхідність у визначенні **сутності соціальної та трудової реабілітації**, до якої необхідно віднести як підготовку засудженого до звільнення, так і надання йому, вже звільненому від відбування покарання, соціальної, правової, медичної, психологічної, побутової та трудової допомоги, можливості професійного навчання і перенавчання за новою спеціальністю з метою відновлення у нього потрібних навичок і зв'язків для пристосування до загальноприйнятих умов життя у суспільстві.

Зрозуміло, що до ресоціалізації як загального поняття необхідно віднести як пенітенціарний, так і постпенітенціарний вплив на особистість з метою її виховання в місцях позбавлення волі та адаптації до умов життя після відбуття кримінального покарання. Під пенітенціарною ресоціалізацією необхідно розуміти процес відновлення соціального статусу особистості, який відбувається під впливом застосування до засудженого комплексу правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу під час виконання покарання.

Аналіз соціально-правової природи ресоціалізації дає можливість дати таку класифікацію етапів ресоціалізації:

- ресоціалізація у місцях позбавлення волі;
- ресоціалізація під час підготовки засудженого до звільнення з УВП;
- ресоціалізація після звільнення з пенітенціарних установ;
- ресоціалізація осіб з психічними аномаліями, інвалідів I та II груп, хворих на туберкульоз;
- ресоціалізація неповнолітніх, звільнених від відбування покарань.

Перший етап ресоціалізації – ресоціалізація у місцях позбавлення волі, де відбувається соціальна адаптація або звикання засуджених до умов УВП, що є надзвичайно складним процесом, оскільки специфічні умови утримання в цих закладах, неписані закони поведінки, прізвиська, боротьба груп за лідерство та вимоги адміністрації травмують психіку засуджених, впливають на їх трудову та соціальну активність, фізіологічний та психічний стан. Вплив фактора позбавлення волі на психічний стан полягає у порушенні нормальних статевих функцій організму і за визначенням засуджених є найтяжчим елементом покарання. Соціально-психологічний ефект позбавлення волі проявляється через відрив від сім'ї, колективу, рідних, близьких, знайомих, друзів. Засуджений, який потрапив до установи виконання покарань, має адаптуватися до нових соціальних зв'язків та взаємовідносин, в яких панує жорстокість, насильство, недовіра, озлобленість. Міжособисті конфлікти призводять до створення неформальних груп, між якими йде боротьба за лідерство.

Засуджені не мають права на вільний вибір професії, не можуть вільно розпоряджатися своїм заробітком, для них встановлена норма житлової площі три квадратних метри на особу, вони не можуть користуватися предметами розкоші, їм заборонено мати при собі гроші, цінні папери, вони посягають форму встановленого зразка, проживають в загальних приміщеннях, не мають права вільного пересування і зобов'язані виконувати вимоги розпорядку дня. До засуджених можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення, як: попередження, догана, дисциплінарний штраф у сумі двох мінімальних розмірів зарплат, поміщення чоловіків в дисциплінарний ізолятор термін до 15 діб, а жінок – до 10 діб. Для того, щоб особа, яка до засудження жила на волі, адаптувалась до умов УВП, навчилася виконувати всі правила, і дотримуватись норм поведінки та вимог адміністрації, тобто для її пенітенціарної ресоціалізації необхідний час.

Другий етап ресоціалізації – підготовка засуджених до звільнення з місць позбавлення волі – передбачена статтею 156 Кримінально-виконавчого кодексу України, оскільки більшість їх (особливо при довгострокових покараннях) не мають житла, професії, зв'язків з сім'єю, родичами, знайомими та близькими, є хворими і потребують матеріальної, медичної та психологічної допомоги.

Підготовка засуджених до життя на волі має включати в себе: по-перше, виявлення і вивчення адміністрацією УВП соціальних зв'язків засудженого в місці, куди він поїде після звільнення; з сім'єю, близькими, родичами; по-друге, створення необхідних житлових, побутових, психологічних умов, забезпечення медичного обслуговування і працевлаштування після звільнення; по-третє, оперативно-розшукове вивчення особи, яка підлягає звільненню, та її зв'язків з кримінальними елементами на волі і прийняття на цій основі заходів по попередженню повторної злочинності.

Як показує практика, в сучасних умовах ринкових перетворень звільнений з місць позбавлення волі нікому не потрібний. В УВП робочих місць немає, більше половини засуджених не забезпечена роботою, середня заробітна плата складає 15 гривень на один відпрацьований людиною день, якої не вистачає на самозабезпечення засуджених, а держава не може виділити необхідних коштів на утримання цих установ та організацію в них трудової зайнятості засуджених. У більшості випадків при звільненні від відбування покарання, як це передбачено статтею 157 Кримінально-виконавчого кодексу України, адміністрація УВП зобов'язана надати одноразову грошову допомогу, але за відсутності коштів звільненим її практично не дають. Позитивним явищем є те, що в новому Кримінально-виконавчому кодексі України передбачене надання звільненим допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні, зокрема стаття 156 вказаного кодексу передбачає ряд заходів в цьому напрямі, а також створення в установах

відбування покарань курсів підготовки засуджених до звільнення [8, с. 86, 87].

Третім етапом ресоціалізації є реабілітація після звільнення з пенітенціарних установ. Це найбільш складний етап, він показує, наскільки ефективним виявився процес ресоціалізації на волі.

Проблема повернення до законослухняного життя дуже складна і вона стає ще більш складною, якщо людина була засуджена неодноразово і провела у місцях позбавлення волі кілька років. Відомо, що ізоляція від суспільства, особливо на тривалі терміни, спричиняє втрату соціально корисних зв'язків і позбавляє самостійності у рішенні побутових питань. Знаходячись в УВП, людина часом здобуває нові для нього навички злочинного життя, крім того, при відбутті покарання деякі деформації особи можуть знайти підкріплення і поглибитися, що істотно ускладнює ресоціалізацію неодноразово засуджених осіб, і соціальна адаптація їх до умов життя на волі відбувається з ускладненнями.

Одним з засобів по успішній ресоціалізації після звільнення на волю є процес реабілітації, який передбачає відновлення соціального статусу, корисних зв'язків, звичок, навичок, трудової кваліфікації, формування позитивного способу життя. Все це потребує нормальних житлових та побутових умов, реєстрації (прописки), працевлаштування, медичної та психологічної допомоги.

Як показали дослідження, причиною невиконання вимог по працевлаштуванню центрами зайнятості населення, виконавчими органами влади та управління, органами внутрішніх справ є низька кваліфікація осіб, звільнених з місць позбавлення волі порівняно з працівниками аналогічних спеціальностей в народному господарстві.

Як показує практика, у більшості випадках для звільненого з місць позбавлення волі, який втратив соціальні зв'язки з сім'єю, родичами та близькими, пошуки працевлаштування та житла займають кілька місяців, і в цей час вони жебракують, почують на вокзалах, горищах, у підвалах і знову скоюють злочини. За даними Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДУПВІ), на захисті УВП про трудове і побутове влаштування звільнених дають відповіді лише 18,2 % територіальних органів внутрішніх справ. У більшості випадків у них сповіщається, що через негативні дані звільненого його трудове і побутове працевлаштування та забезпечення житлом не можливе. Однією із причин низького рівня трудового влаштування звільнених з місць позбавлення волі є небажання трудових колективів, підприємств брати на роботу засуджених.

Четвертий етап при характеристиці ресоціалізації є ресоціалізація осіб з психічними аномаліями. Відомо, що в місцях позбавлення волі знаходиться значна кількість інвалідів, хворих на туберкульоз, осіб з психічними аномаліями, алкоголіків та наркоманів. По даним нашого дослідження, до 75 % осіб, засуджених мають фізичні вади, захворювання та психічні аномалії.

Пайчастіше психічні аномалії мають засуджені, які перебували в УВП більше п'яти років; з них неодноразово судимі складають 43,0 %, у тому числі 30,8 % – лідери угруповань, 18,5 % – хронічні алкоголіки. Тільки 38,5 % засуджених являються психічно здоровими.

Засуджені з психічними аномаліями негативно впливають на інших засуджених, створюють конфліктні ситуації в угрупованнях, потребують окремої ізоляції від психічно здорових осіб, уваги до них після звільнення з місць позбавлення волі, а також надання їм психічної та медичної допомоги. Особливої уваги при звільненні потребують інваліди I та II груп, хворі на туберкульоз, і найбільш ті, хто втратив соціальні зв'язки на волі. За даними дослідження та звітів медичних установ ДДУПВП, у пенітенціарних установах на туберкульоз хворі кожний десятий засуджений, причому більше всього в установах з мінімальним рівнем безпеки (14,8 %).

За даними ДДУПВП, туберкульоз був виявлений: на волі у 21,6 %; в слідчому ізоляторі – 21,1; колоніях – 46,2; в тюрмах – 1,6; не встановлено – 8,5. Заразилося на волі – 20,8 %; у слідчому ізоляторі – 22,7; в колоніях – 54,1; в тюрмі – 2,4.

П'ятий етап – ресоціалізація неповнолітніх. Відповідно до чинного законодавства усі неповнолітні обов'язково мають проходити загальноосвітнє та професійно-технічне навчання і більшість з них добросовісно до нього ставиться. У 2005–2008 навчальному році навчалось 4,7 тис. неповнолітніх; штат педагогів складається з 386 кваліфікованих спеціалістів. На сьогодні у виправних колоніях утримується понад 17 % неповнолітніх, з яких не мають загальної середньої освіти: 3,3 % початкової; 28 % базової середньої освіти.

Як виявило дослідження, майже 80% звільнених неповнолітніх повертаються на колишнє місце проживання до батьків або родичів і продовжують навчання, дехто з них працевлаштовується і забезпечується житлом. Однак 44,5 % звільнених неповнолітніх не можуть працевлаштуватися; 24,5 % взагалі не хочуть працювати. При цьому значна частина звільнених неповнолітніх бажає навчатися в коледжах, гімназіях, профтехучилищах, ліцейх, однак через платне навчання не має можливості це зробити.

В сучасних умовах проблеми навчання, працевлаштування після звільнення неповнолітнього на волю, крім батьків, родичів та близьких, більше нікого не турбують. В цьому зв'язку необхідно наділити місцеві органи самоврядування повноваженнями направляти звільнених з місць позбавлення волі для трудового влаштування на конкретні підприємства і ввести відповідальність посадових осіб за виконання їх розпоряджень. Необхідно також за рахунок місцевих органів самоврядування створити регіональні центри соціальної адаптації для неповнолітніх сиріт та інвалідів, які не мають родичів, надати їм можливість безкоштовно навчатись, допомагати у їхньому працевлаштуванні, забезпеченні житлом і харчуванням.

Таким чином, ресоціалізація є складною соціально-правовою категорією, яка охоплює ряд явищ правового, соціального, психологічного характеру і є предметом дослідження таких наук, як кримінологія, кримінально-виконавче та кримінальне право, соціологія, психологія та педагогіка. Проведений авторами аналіз дозволив визначити структуру ресоціалізації, яка складається з:

винесення вироку, визначення покарання і виявлення ставлення засудженого до нього, який визнає або не визнає вину за скоєний злочин;

– адаптація до умов відбування кримінального покарання;

виправлення;

– підготовка засуджених до звільнення;

звільнення і соціальна адаптація до умов життя на волі.

Перший етап можна назвати допенітенціарним, другий, третій і четвертий – пенітенціарним, п'ятий – постпенітенціарним.

На першому етапі ресоціалізуючий вплив на засудженого має вид і строк призначеного судом покарання, а також вид установи, де він буде відбувати покарання. Відомо, що надмірно суворі покарання озлоблюють засудженого, перешкоджають нормальній адаптації до життя в умовах позбавлення волі, а надто легкі покарання формують невірне уявлення про безкарність його протиправних дій, що, як наслідок, приводить до неможливості досягти мети покарання – виправлення і повернення в суспільство законослухняного громадянина.

На другому, третьому і четвертому етапах відбувається адаптація до місця позбавлення волі та ресоціалізація особистості в УВП. Від того, наскільки засуджений виявиться підготовленим до життя в суспільстві, наскільки зміниться його ціннісні орієнтації, залежить його подальше життя як законослухняного громадянина. Соціальна адаптація на волі відбувається успішно, якщо підготовка засудженого до звільнення виявиться достатньо ефективною.

Завершальним, п'ятим, етапом ресоціалізації засуджених є соціальна адаптація до умов життя після відбування кримінального покарання. Цей період найбільш складний, він показує, наскільки успішно пройшов процес ресоціалізації на волі. Таким чином, ресоціалізація звільнених з місць позбавлення волі являє собою комплекс питань моральної, психологічної і практичної підготовки засуджених до звільнення, засвоєння ними нових соціальних ролей після відбування покарання, відновлення корисних соціальних зв'язків і передбачає активне керування цим процесом державними органами і громадськими організаціями, усунення або нейтралізацію негативних факторів, які перешкоджають поверненню осіб, які відбули покарання, до суспільно корисної діяльності. Необхідний комплексний підхід до самого процесу ресоціалізації та до вивчення цієї соціально-правової категорії в сучасних умовах гуманізації та демократизації суспільства.

Досить часто в кримінологічній літературі процес ресоціалізації отождоюється з соціальною адаптацією і визначається, що поняття «ресоціалізація» охоплює практично всі інстанції реалізації кримінальної відповідальності, тобто являє собою багатогранний, багатоаспектний процес соціальної адаптації людини, яка скоїла злочин.

На наш погляд, правомірність отождоювання понять «соціальна адаптація» і «ресоціалізація» викликає сумніви, хоч між цими поняттями є багато спільного: як соціальна адаптація, так і ресоціалізація передбачають не тільки вплив зовнішнього середовища, але й активність особистості (суб'єкта процесу). Обидва аналізовані явища мають на увазі застосування до суб'єкта різноманітних заходів державного, суспільного впливу та соціального контролю. Однак ставити знак рівності між ними все-таки не слід. Соціальна адаптація, на відміну від ресоціалізації, припускає пристосування індивіда до конкретного соціального середовища, її суть полягає в усвідомленні суб'єктом норм і правил людського співіснування та їх виконання на всіх етапах соціалізації особистості.

Сама по собі адаптованість або наявність здатностей і можливостей для пристосування у житті суспільства, має такі види: соціальна, психологічна і трудова. Соціальна адаптація – встановлення нормальних суспільних стосунків після звільнення на волю, вона пов'язана з соціальною реабілітацією. Психологічна адаптація – це засвоєння особою, яка звільнилась з місць позбавлення волі, суспільних стандартів і цільових орієнтацій та реабілітація психічних і соціальних норм поведінки, які були загублені нею під час перебування в ізоляції. Психологічне відчуження особистості у місцях позбавлення волі сформувалося під впливом психічної і фізичної ізоляції; після відбування покарання виникає необхідність у психічній реабілітації, вже вільної людини, яка повинна самостійно вирішувати повсякденні питання виживання на волі. Особа, яка звільнена з місць позбавлення волі, в перші два-три місяці відчуває розгубленість, проявляє несамостійність, невміння спілкуватись, емоційно напружена, їй часто властива афективна поведінка. Вона потребує певного часу для соціальної та трудової адаптації. *Трудова адаптація*, пов'язана з працевлаштуванням, професійною підготовкою та перепідготовкою, освоєнням нової спеціальності, з труднощами входження в трудовий колектив, визначенням матеріальних та моральних стимулів до праці, із ставленням колективу до колишнього засудженого.

На наш погляд, характерними особливостями соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі повинні бути:

вплив соціального середовища на процес адаптації звільнених з місць позбавлення волі;

– відновлення соціальних зв'язків у культурній, економічній, правовій, сімейній та інших сферах соціального життя;

співвідношення системи особистих психологічних установок та вимог навколишнього сере-

довища у трудовому колективі, побутовому оточенні, в сім'ї тощо;

формування професійної та правової орієнтації у звільнених на волю на життя без правопорушень, адаптацію до нового життя і дотримання кримінально-правових норм та правил суспільної поведінки;

– перебудова соціальних, психологічних, побутових, моральних та інших уявлень та життєвого світогляду у процесі соціальної адаптації;

виховання правильного ставлення звільненого до праці, підвищення кваліфікації, працевлаштування за спеціальністю, яку звільнений мав до засудження або набув під час терміну покарання чи після звільнення; розв'язання житлової проблеми;

вплив кримінального світу, колишніх засуджених та кримінальних елементів на звільненого, які не дають можливості адаптуватися на волі;

– особливості економічної ситуації в країні, нові форми господарювання, безробіття, інфляція, розвиток малого підприємництва, що також потребують перепідготовки та законодавчого закріплення необхідності набуття нової професії особами, звільненими на волю, а також їхньої трудової та соціальної адаптації;

– ставлення органів місцевої влади та самоврядування, центрів зайнятості населення, співробітників органів внутрішніх справ, адміністрації підприємств, установ та організацій до особи, яка звільнилась з місць позбавлення волі; необхідність надання їй психологічної, медичної допомоги, працевлаштування, забезпечення житлом, професійної підготовки та перепідготовки відповідно до сучасних вимог.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновків теоретичного і науково-практичного спрямування, головним з яких є наступні:

по-перше, «Ресоціалізація» – це складна соціально-правова категорія, яка охоплює різні сторони оновлення соціальних зв'язків як під час відбування покарання, так і після звільнення з місць позбавлення волі, тому їй необхідно підрозділяти на пенітенціарну і постпенітенціарну. Пенітенціарна ресоціалізація являє собою викання засудженого до умов позбавлення волі та вироблення у нього законослухняної поведінки в установі, де він відбуває покарання за вчинений ним злочин. До постпенітенціарної ресоціалізації необхідно віднести комплекс заходів з трудового та побутового влаштування і встановлення зв'язків у звільненого з метою його подальшої соціальної реабілітації після звільнення на волю;

по-друге, з урахуванням результатів вивчення реабілітації як соціально-правової категорії автором додається поняття соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі. До соціальної реабілітації автор відносить процес підготовки осіб, у яких закінчується термін відбування покарання в установах виконання покарань, шляхом надання їм постпенітенціарної допомоги, яка реалізується у вигляді комплексу заходів соціального, правового, виховного та кри-

мітологічного характеру, направлено на відновлення, а за необхідності набуття цими особами особистих якостей, які дозволяють їм вести закопослуханий та соціально-корисний спосіб життя;

по-третє, з метою подальшого удосконалення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, пропонується:

– в структурі Державного департаменту України з питань виконання покарань створити відділ по підготовці звільнених на волю осіб, а в складі Міністерства праці та соціальної політики спеціальний підрозділ, який би забезпечував координацію та організаційно-методичне керівництво діяльністю закладів та установ, що займаються питаннями соціальної підтримки та захисту осіб, які звільнились з місць позбавлення волі;

в регіонах за допомогою міських державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування за рахунок місцевих бюджетних та позабюджетних коштів, суспільних, благодійних та релігійних організацій створити притулки, будинки пічного та тимчасового перебування осіб, які не мають житла, будинки-інтернати для осіб похилого віку та інвалідів I-II груп, а також для осіб, які втратили соціальні зв'язки з сім'єю і не мають постійного місця проживання;

в проєкті нового Податкового кодексу України розробити механізм пільгового оподаткування тих підприємств, установ та організацій різних форм власності та видів господарювання, які будуть брати на роботу осіб, які звільнились з місць позбавлення волі;

– особливу увагу необхідно приділити молоді та неповнолітнім, які звільнились з місць позбав-

лення волі. Пропонується забезпечити їх психологічними, юридичними, соціально-економічними, інформаційними послугами, а також створити спеціалізовані служби соціального захисту молоді на базі УВП і в центрах соціальної адаптації молоді.

Література

1. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. – М. Наука 1995. – 236 с.

2. Стручков Н. А. Курс исправительно – трудового права: Проблемы особенной части. – М., Юридат 1985. 78 с.

3. Комарницкий С. И. Проблемы дифференциации наказания; Сб. науч. тр. ВПНИ МВД СССР. – М., 1991. С. 94, 102.

4. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (1984) // СССР и международное сотрудничество в области прав человека: Документы и материалы. – М., 1989. С. 384–398.

5. Писарев В. Р. Ресоциализация освобожденных от отбывания наказания // Исправление, наказание и социальная адаптация осужденных; Сб. ВПНИ МВД. М., 1990. – № 5. – 4 с.

6. Богатирьев І. В. Державна кримінально виконавча служба України. – Дніпропетровськ; ПП «Ліра» – 2007.

7. Богатирьев І. Г. Створення системи ресоціалізації засуджених // Проблеми потенціальної теорії і практики. К., 1998. №3 С. 23–24.

8. Кримінально виконавчий кодекс України. К.: Атіка, 2003. 96 с.

9. Неживець О. М.; Жук Л. А., Жук І. Л. Ресоціалізація засуджених та осіб звільнених з місць позбавлення волі К., Кондор – 2009.

Л. А. Жук, Е. Н. Неживец

Теоретические основы социальной и трудовой ресоциализации осужденных и лиц освобожденных из мест лишения свободы.

В статье рассматриваются понятия ресоциализации, реабилитации та социальной адаптации осужденных и лиц освобожденных с мест лишения свободы, дается ряд практических рекомендаций по пенитенциарной и постпенитенциарной работе с этой категорией лиц.

L. A. Zhuk, E. N. Negivetz

Theoretical foundations of social and labor resocialization sentenced and persons released from prison.

This article discusses the concept of resocialization, rehabilitation and social adaptation of convicts and persons released from prison, given a number of practical recommendations on the prison and postpenitentiary work with such people.